

REVISTA DE HISTORIA MODERNA

ISSN: 1989-9823

N.º 40, 2022, pp. 210-242

<https://doi.org/10.14198/RHM2022.40.07>

Cita bibliogràfica: SAN RUPERTO ALBERT, Josep, «Decadència i transformació en els relats de l'economia valenciana. L'arrendament dels drets novíssims (1626-1649)», *Revista de Historia Moderna*, n.º 40 (2022), pp. 210-242, <https://doi.org/10.14198/RHM2022.40.07>

Decadència i transformació en els relats de l'economia valenciana. L'arrendament dels drets novíssims (1626-1649)

Decadencia y transformación en los relatos de la economía valenciana. El arrendamiento de los derechos novísimos (1626-1649)

Decline and transformation in narratives of the Valencian economy. The lease of the tax *drets novíssims* (1626-1649)

JOSEP SAN RUPERTO ALBERT
Universitat de València (España)
jose.ruperto@uv.es

 <https://orcid.org/0000-0003-4395-013X>

* Aquest treball ha rebut el finançament d'una borsa d'estudis de l'Institut d'Estudis Catalans en els XC Premis Sant Jordi de 2021. A més, s'insereix en el projecte d'investigació «Privilegio, trabajo y conflictividad. La sociedad moderna de los territorios hispánicos del Mediterráneo Occidental entre el cambio y las resistencias» finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitat i l'Agència Estatal d'Investigació, amb referència PGC2018-094150-B-C21. Agraïsc els comentaris de Carmen Pérez Aparicio que han millorat el text i el suport de Patrici Poujade en aquest projecte.

Recepción: 15/07/202

Aceptación: 20/09/2022

Este trabajo está sujeto a una licencia de Reconocimiento 4.0 Internacional Creative Commons (CC BY 4.0).

L'autor declara no tenir cap conflicte d'interessos.

©2022 Josep San Ruperto Albert

Resum

L'objectiu d'aquest article és reflexionar sobre el context de decadència i crisi econòmica del País Valencià als anys centrals del segle XVII, tot en relació als esdeveniments que afecten a Catalunya i el context general del Mediterrani. Per això hem abordat una revisió de la historiografia sobre el comerç i les seues relacions, així com els projectes polítics i els discursos de les institucions al respecte. La nostra recerca s'ha centrat en el cas del *dret novíssim del general d'entrada i el vi* que ens il·lustra sobre diferents veus i contrasta un discurs sobre decadència per observar contextos d'emprenedoria, oportunitats i capacitat d'adaptabilitat dels agents econòmics i polítics valencians entre 1626 i 1645. En definitiva, s'han contraposat discursos i visions que fan valdre noves narratives sobre el Regne de València a partir de veus fins ara silenciades.

Paraules clau: Regne de València; Mediterrani; Economia; Decadència; Reactivació; Comerç; Fiscalitat; Narratives; Segle XVII.

Resumen

El objetivo de este artículo es reflexionar sobre el contexto de decadencia y crisis económica del País Valenciano en los años centrales del siglo XVII, en relación con Cataluña y el contexto general en el Mediterráneo. Para ello hemos elaborado una revisión de la historiografía sobre el comercio y sus relaciones, así como los proyectos políticos y los discursos de las instituciones al respecto. Nuestra investigación se ha centrado en el caso del *derecho novísimo del general de entrada y el vino* que nos muestra diferentes opiniones del momento y contrasta con el discurso sobre la decadencia, permitiendo observar contextos de emprendimiento, oportunidades y capacidad de transformación de los agentes económicos y políticos valencianos entre 1626 y 1645. En definitiva, se han contrapuesto discursos y visiones que ponen en valor nuevas narratives sobre el Reino de Valencia a partir de voces hasta ahora silenciadas.

Palabras clave: Reino de Valencia; Mediterráneo; Economía; Decadencia; Reactivación; Comercio; Fiscalidad; Narrativas; Siglo XVII.

Abstract

The aim of this paper is to reflect on the background of decline and economic crisis of the Kingdom of Valencia in the central years of the 17th century, in relation to Catalonia and Mediterranean background. Firstly, we make a revision of the state of the art on trade and its relations, as well as the political projects and discourses of the institutions in this regard. Our research has focused on a new tax emerged in the Valencian Courts of 1626 to contribute on the Spanish Wars: taxes on imports and wine. Those illustrate us on different voices and show contrasts on narratives about decline and allow us to understand contexts of entrepreneurship, opportunities and resilience of economic agents and institutions between 1626 and 1645. On summary, the analyse of discourses and visions highlight new narratives about the Kingdom of Valencia from new approaches to sources.

Key Words: Kingdom of Valencia; Mediterranean; Economy; Decadence; Reactivation; Trade; Taxation; Narratives, 17th century.

Un repàs historiogràfic sobre la decadència a la Corona d'Aragó

Les darreres dècades, la historiografia modernista ha realçat els estudis sobre agents i institucions mediterrànies al segle XVII i ha establert les línies de revisió de les seues connexions inter-mediterrànies i globals. Sembla que hem assistit a un revifar de la letargia d'assumptes claus per a la comprensió de la modernitat i la construcció de les nostres societats, ara des de noves mirades i preguntes.

La història econòmica, amb una perspectiva més social i relacionada amb la sociologia així com amb la història cultural, ha encetat nous debats entre els historiadors. Brollen la comprensió de diàspores i comunitats mercantils i culturals com la dels sefardites, els armenis, els grecs ortodoxos o els genovesos, les qüestions de la confiança, els intercanvis de cultura material o la concepció identitària de les comunitats¹. En la mateixa direcció s'han elaborat un seguit d'investigacions que analitzen el dinamisme legislatiu i institucional de diferents indrets del Mediterrani a un món plenament multipolar entre els segles XVI i XVIII². Les línies mestres dels estudis han girat al voltant de conceptes com fallida, recuperació, resiliència i empenedoria per repensar la Mediterrània després d'un gran període d'historiografia sobre l'Atlàntic³.

En aquest redimensionament dels estudis sobre la Mediterrània, en sentit ampli, s'han explorat alguns agents i territoris més que d'altres. En general, la historiografia internacional no sempre ha inclòs la Corona d'Aragó a l'hora d'explicar bona part del dinamisme, pressuposant una situació de dificultats agreujades – més enllà de l'enlairament Atlàntic – per formar part de la Monarquia dels Habsburg. No trobem moltes cites, sinó perifèricament, als territoris catalanoaragonesos per parlar de la renovació i transformació mediterrània, que molts historiadors situen a finals del segle XVII i començaments del segle XVIII, allunyant-se dels paradigmes de la decadència del regnat de Carles II.

Alhora, respecte a les activitats i els agents del comerç mediterrani al segle XVII ha existit un cert buit historiogràfic per als estudis de la Corona d'Aragó que, recentment, han impulsat investigadors com Patrici Poujade o Jaume Dantí, entre d'altres, amb la intenció de subratllar els estudis al voltant de la Mediterrània catalana del segle XVII i les seues connexions comercials, camps

1. TRIVELLATO, 2009. ASLANIAN, 2014. HERRERO SÁNCHEZ, 2020.

2. KIRK, 25/2 (1996): 407-421. FUSARO, 2015. CALAFAT, 2019.

3. DAUVERD, 2014. CRIVELLI, 2019. GARCÍA MONTÓN, 2021.

oberts entre els anys cinquanta i seixanta per Emili Giralt o Joan Reglà que han deixat interessants investigacions posteriors⁴.

En eixe sentit, m'agradaria fer algunes referències al retrat socioeconòmic que s'ha traçat des dels anys seixanta al País Valencià, sobretot considerant les grans aportacions realitzades als inicis de la constitució d'una historiografia valenciana, o d'uns historiadors preocupats pels problemes del passat del País Valencià. Ens centrarem a entendre les interpretacions del Regne de València durant el segle XVII i el seu sistema socioeconòmic, lligat a la mar que banya les seues costes i a través de la qual s'engegaren i reproduïren connexions que provocaren intercanvis. Considerem important integrar els estudis de la Corona d'Aragó en el marc de renovació de les investigacions sobre la Mediterrània i, per això, cal desgranar quina ha estat la seua interpretació.

Entre els primers retrats del Regne de València preindustrial trobem el de Joan Fuster a *Nosaltres, els valencians*⁵. Malgrat la magnànima importància del seu assaig i la subsegüent embranzida que va suposar per als estudis històrics sobre el Regne de València, la seua visió per als anys centrals del segle XVII –sobretot entre els regnats de Felip III i Felip IV– venia a ser devastadora. A *Nosaltres, els valencians* Fuster presentava una visió d'un Regne de València decadent d'ençà de l'expulsió dels moriscos el 1609 i durant el regnat de Felip IV, comandat pel comte-duc d'Olivares. L'autor parlava d'una «liquidació general» del Regne a les Corts, tant en termes polítics com econòmics, entre 1626 i 1645, tot referint-se amb raó a les últimes convocatòries de la màxima institució legislativa foral. Per a Fuster «el desmantellament era total» i hauria «de passar més d'un segle perquè tornin a funcionar al País Valencià uns nuclis socials eficients»⁶. La davallada política i la mancança d'una reacció similar a la de Catalunya o els altres territoris de la Monarquia eren simptomàtics d'una debilitat valenciana que, d'una manera o d'altra, provocaren un cert desinterés en l'estudi d'aquesta època de foscor. Al capdavall, Fuster va situar el Regne sumit en la misèria i això portava aparellada la violència, una temàtica sobre la qual s'ha aprofundit de manera més sòlida.

Lluny de l'autèntica desfeta econòmica, Joan Reglà deixava una porta oberta a l'esperança a *Introducció a la Història de la Corona d'Aragó*⁷, insinuant la possibilitat de matissar la decadència valenciana. Per a Reglà el Regne de València

4. GIRALT I RAVENTÓS, 1957. REGLÀ I CAMPISTOL, 1969. GARCÍA ESPUCHE, 1998. DAUVERD, 15/1 (2006): 42-61. POUJADE, 25 (2012): 1-16; 2015: 49-86. DANTI I RIU 2018; 39 (2019): 633-653.

5. FUSTER I ORTELLS, 1962.

6. *Ibidem*: 39.

7. REGLÀ I CAMPISTOL, 1969.

tenia unes característiques pròpies i dissemblants de la resta dels territoris de la Corona, fins i tot «d'Occident», ja que assegurava que, mentre al segle XV alguns territoris vivien en una fase d'estancament i crisi, València vivia la seua plenitud, i així ho tornava a fer a mitjan segle XVII, mentre que a Catalunya es facilitava l'afermament del món rural a València s'instaurava el contrari, en part per l'expulsió de les masses morisques del camp valencià.

Per a Reglà aquest fenomen, venia impulsat pel fet que:

«entre 1640 i 1659, la guerra de Catalunya converteix València en el gran port de la monarquia hispànica a la Mediterrània. Es repeteix, doncs, fins a cert punt el fenomen de mitjans del segle XV, quan la guerra civil catalana de l'època de Joan II tindria favorables repercussions a València»⁸.

Ho adverteix a partir dels comptes extrets dels arrendaments del Peatge de Mar, que van passar d'un total de 5.000 lliures a 11.000 lliures anuals entre 1640 i 1659. El Peatge de Mar de València – institució fiscal que cobrava els drets d'importació als ports valencians – fou abordat als estudis d'Álvaro Castillo per als inicis del segle XVII i Emilia Salvador per al segle XVI, mantenint el seu interès amb un seguit de tesis doctorals fins a realitzar una bona prospecció del comerç d'importació durant tot el període⁹. La investigació, constituïda per una metodologia quantitativa, confirmava que entre 1636 i 1659 el port de València no només no interrompia l'acollida de naus – fins i tot dels ports Atlàntics– sinó que es mantenia puixant pel trànsit naval internacional a causa del col·lapse dels ports del Principat. Tot això, com s'ha assenyalat, succeïa malgrat les mancances d'un port natural i unes infraestructures portuàries adequades a València i l'acceleració exponencial del port d'Alacant, indeslligable de l'economia de la capital¹⁰.

Reglà exposava una història cíclica en la qual davant els problemes a Catalunya el País Valencià se'n podia beneficiar, tot i que apuntava que calia tenir compte amb aquest tipus d'afirmacions, ja que les causes no eren les mateixes en cada context i la relació no era tan evident. València no només depenia de l'èxit o les problemàtiques catalanes, encara que aquestes pogueren afectar-li. Malgrat tot, bona part de l'expressió del relatiu èxit valencià troba una explicació quasi casual per als investigadors, com si l'assumpció de responsabilitats i d'acció al port – o ports – del País fos presa des d'una posició passiva, donada per la casualitat històrica i contextual.

8. *Ibidem*: 136.

9. CASTILLO PINTADO, 1967. SALVADOR ESTEBAN, 1972. BLANES ANDRÉS, 2003.

10. CASEY, 1981: 95-96. FRANCH BENAVENT, 2003: 39-71. MONTOJO MONTOJO, 2013.

Certament, s'ha prestat poca atenció al comerç d'exportació i al paper polític que el Regne i la Monarquia adoptaren en els anys centrals de la centúria per transformar el País en un dels territoris centrals a la Península Ibèrica¹¹. Així ho van assenyalar Henry Lapeyre i Jonathan Israel, quan parlaven de la política internacional del comerç i feien veure com els ports del Regne resultaven estratègics en l'articulació del comerç de la llana¹². Notaven la importància de la llana castellana, que generalment s'embarcava a Alacant, però no van advertir la llana aragonesa i castellana que prenia les sortides als ports del nord del País, amb rellevant importància del port de Sagunt i el de Vinaròs. Una qüestió que requerirà una atenció particular donada la importància de nous estudis sobre el paper que diferents tipus d'agents adquiriren com a intermediaris del comerç internacional¹³.

En la línia interpretativa sobre la recuperació la contribució més important fou la de Sebastià García Martínez per a les darrerries del segle XVII¹⁴. Al seu llibre *Fonaments del País Valencià Modern* delineava les bases per a l'estudi de la situació econòmica valenciana durant el regnat de Carles II amb una clara influència de la teoria de la recuperació de la perifèria de la península ibèrica traçada per Pierre Vilar¹⁵ a la seua *La Catalogne dans l'Espagne moderne* i «que en tot cas, ajuden a perfilar la imatge d'una perifèria en trànsit de recuperació, evidentment distinta de l'Espanya tòpicament decadent del regnat de Carles II». Aquesta línia historiogràfica va comptar, anys després, amb un bon nombre de publicacions i estudis que confirmaven com les anomenades «perifèries» de la Monarquia van escometre reformes estructurals per impulsar l'expansió que es consolidaria al segle XVIII hispànic¹⁶.

Els historiadors abordaren l'obra de Narcís Feliu de la Penya *El Fénix de Catalunya* com a paradigma de la recuperació i l'emprenedoria¹⁷. Malgrat la insistència a assenyalar les grans divergències entre Catalunya i el País Valencià¹⁸, García Martínez feia brollar els grans projectes valencians i demostrava com d'oberta al món hi va estar València, i el seu Regne, a finals del segle XVII. García distingia l'atracció de recursos tecnològics i tècnics per a l'elaboració de

11. Recentment s'ha publicat un article sobre el paper de València en la Monarquia Hispànica durant la Guerra dels Trenta Anys: HERNÁNDEZ RUANO, 43/1 (2021): 369-406.

12. LAPEYRE, 14 (1955): 5-8. ISRAEL, 33/2 (1980): 193-211.

13. CARACAUSI, 2014, 201-222. SAN RUPERTO ALBERT, 2019a: 204-209.

14. GARCÍA MARTÍNEZ, 1968.

15. VILAR, 1962.

16. GRAFE, 2005. FRANCH BENAVENT, 1986. TORRAS ELIAS, Año II/3 (1984): 113-127.

17. VILAR, 1962. MOLAS RIBALTA, 1977. KAMEN, 14 (1994): 29-38. DURAN, 20 (1995): 73-86. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, 22 (2011): 65-91.

18. GARCÍA BONAFÉ, 1977: 71-98.

nous teixits i mercaderies que permeteren incrementar les fonts de riquesa del País, així com la visió d'uns gremis dinàmics i amb vitalitat que s'adaptaren a alguns canvis de fabricació gràcies a l'espill flamenc o francès. Denotava una certa obertura a l'ofertament d'acollida d'artesans flamencs, llorenesos, sicilians i francesos per millorar i transformar la producció tèxtil de la ciutat de València. També perfilava l'aposta de mercaders valencians, com Joan Bey, per inventar noves màquines a partir de diferents viatges industrials per Itàlia. Aquests eren només alguns exemples emprats per representar la capacitat emprenedora valenciana de finals de segle a nivell «industrial» i que explicarien la futura embranzida que va viure el País al segle XVIII.

Nogensmenys, Sebastià García considerava la voluntat perseguida per la Ciutat d'instaurar un Port Franc per «fomentar fins al màxim la importació de productes pel port de València» tant per al consum regnícola com per a l'exportació a Castella, Aragó i Catalunya, així com per atreure vaixells que exportaren les mercaderies pròpies del territori, i això situava a València en un context d'innovació internacional, com així ho havien fet els exitosos casos de Gènova, Marsella o Messina a la Mediterrània, i com ho faria Livorno per a convertir-se en un dels ports més importants durant del segle XVIII¹⁹. Aquest projecte fou aprovat a València en 1679 i proposat per a Alacant a principis del segle XVIII²⁰.

A més a més, València presumia d'una certa «liberalitat» o tracte preferent cap als mercaders, amb contínues reduccions impositives per millorar el tracte i incrementar el trànsit de negociants locals i estrangers que aconseguiren incrementar el volum del comerç a finals del segle. Així, García Martínez situava el Regne de València en una situació «paral·lela a la revitalització que experimenta la perifèria, les conseqüències de la qual foren importants per al futur». Unes accions i propostes econòmiques que es van activar de «baix cap a dalt» –de la ciutat i els seus agents cap a la Monarquia– per a millorar la situació i portar el País Valencià cap a la «modernitat». García incloïa el factor polític i la capacitat dels agents socials, les seues negociacions i ambicions, com a factors claus per a la comprensió de l'esdevenir econòmic. L'autor destacava l'anomenada *jacquerie* valenciana, la segona germania, on alguns llauradors, propietaris i advocats proposarien l'abolició de rendes feudals i la transformació del camp valencià per adaptar-lo als nous temps, important contribució sociopolítica per part dels sectors populars²¹.

19. DUMOND, THOMAS i DURANT, 2007.

20. GARCÍA MARTÍNEZ, 1968: 32-36. PÉREZ APARICIO, 11 (1992): 251-264.

21. GARCÍA MARTÍNEZ, 1991: 133-188.

García Martínez trobava una clara «voluntat de renovació econòmica de la ciutat (com del camp), tan evident com la de Barcelona, malgrat no haver trobat un Feliu de la Penya que la interpretés»²². Tot aquest impuls investigador mostrava els indicis de la renovació i desmitificava la subsidiarietat del País Valencià vers el Principat de Catalunya. Algunes interpretacions posteriors, però, continuarien marcant grans diferències i induïren a explicar bona part del segle XVII com el segle decisiu cap a l'endarreriment valencià, marcat per una suposada refeudalització després de l'expulsió dels moriscos, la debilitat de la burgesia local i l'acomodació de la noblesa emergent a viure de rendes²³.

Al final dels anys setanta James Casey va suggerir una visió conjunta i estructural a *The Kingdom of Valencia in the Seventeenth century*, més centrada en els regnats de Felip III i Felip IV²⁴. Al seu capítol sobre el comerç exterior i la producció valenciana l'hispanista asseverava que «els valencians preferien seure a casa seva mentre els francesos o els anglesos corrien els riscos i s'embutxacaven els beneficis»²⁵. Promulgava l'estereotip del valencià «meninfot» que havia deixat enrere l'actitud innovadora i s'havia sotmés al comandament d'una burgesia estrangera que dirigia una economia amb l'extracció dels apreciats recursos locals. En una interpretació de Casey d'una consulta del Consell d'Aragó comenta que les autoritats de Madrid es lamentaven que «els valencians no fossin homes d'empresa, ni en el comerç ni en l'agricultura» i València se situava com una ciutat consumidora poc activa²⁶.

Casey resumia l'activitat comercial valenciana com un intercanvi de matèries, els valencians compraven blat a l'estranger – el regne n'era un gran deficitari – i exportaven seda. L'ímpetu d'Alacant –sobretot a partir de 1620– s'enfosquia en el relat de Casey perquè representava «les forces i les debilitats de la comunitat mercantil a l'Espanya dels Habsburg» i li atribuïa un èxit condicionat per la geografia i la sort emmarcada en l'engranatge del sistema internacional del comerç, com si els agents d'Alacant fossen autèntics actors passius²⁷. Afirmacions, totes elles, que malgrat la importància cabdal de l'aportació de Casey, reduïen la complexitat de les relacions comercials del regne i les decisions polítiques i socials que les feien possibles.

Al capdavant, la tesi defensada per Casey fixava que el Regne de València s'intentava obrir al món d'una forma tímida i obedient amb els projectes de

22. *Ibidem*.

23. GARCÍA BONAFÉ, 1977: 71-98.

24. CASEY, 1979.

25. CASEY, 1981: 103.

26. CASEY, 1981: 102.

27. *Ibidem*

la Monarquia, quasi com un agent passiu davant el magnífic engranatge imperial dels Habsburg. Aquesta imatge no acoblava amb una Catalunya rebel i capaç d'emprendre un camí polític separat de l'Imperi, una representació estampada pel qui fou el seu mestre, John Elliott, qui li va encomanar després del seu estudi sobre la rebel·lió dels catalans que es fixés en el País Valencià – partint d'una aproximació jerarquitzada del territori de l'antiga Corona d'Aragó–. La seua pregunta, al capdavant, era entendre «les conseqüències de l'expulsió dels moriscos en 1609 i l'aparent tranquil·litat política valenciana arran de la gran revolta dels catalans», preguntes que, com totes les dels historiadors, encaminaven les seues indagacions²⁸.

Malgrat tot, Casey feia veure moments de rellevància econòmica i, fins i tot, acceptava l'existència d'una mena de burgesia valenciana, formada per mercaders i fadristerms dels grans llinatges nobiliaris que, a pesar dels seus contextos d'emprenedoria, acabava situant-se com a arrendatària d'impostos reials i senyoriaus²⁹. La inversió en rendes públiques i arrendaments de senyoriaus s'havia interpretat com una desviació del capital productiu i, consegüentment com una «traïció» del destí de la burgesia, que a hora d'ara té lectures diferents.

Després d'un relat basat –segons les seues paraules– en la «decadència», «caiguda» i «incapacitat» valenciana per portar l'economia cap a la modernització, Casey assegura que «pintar l'economia comercial de colors uniformement foscos seria enganyós», en un intent d'endregar el gran pessimisme que arrossegava la seua interpretació, i va deixar la porta oberta a descobrir noves fonts documentals – especialment les de la duana d'Alacant– per trobar la llum i les oportunitats que pogueren néixer en el període. Una qüestió, aquesta, assenyalada també per Enrique Giménez respecte als documents del Tribunal Major de Comptes de l'Arxiu General de Simancas relatius als drets del port d'Alacant, encara no estudiats³⁰.

Durant els anys vuitanta, Manuel Ardit va relativitzar l'impacte catastròfic de l'expulsió dels moriscos al País Valencià, assenyalat la possibilitat d'una transformació en el sistema agrari valencià, el qual va facilitar l'aparició d'un sector acomodats de camperols que van orientar la seua producció cap als cultius comercials³¹. Des d'una visió més quantitativa i demogràfica, centrada en l'estudi dels arrendaments del delme, Ardit assenyalava que el problema valencià no residia tant en l'expulsió morisca, sinó més bé en la crisi censalista dels sectors urbans i en la transformació dels cultius. Per al marquesat de Llombai,

28. *Ibidem*: 11.

29. BERNABÉ GIL, 5 (1985): 11-66. SAN RUPERTO ALBERT, 2019b: 41-70.

30. GIMÉNEZ LÓPEZ, 6-7 (1986-1987): 197.

31. ARDIT LUCAS, 3 (1987): 273-316.

que Ardit extrapola a altres antigues poblacions morisques, afirmava que «els cristians repobladors van modificar profundament aquesta estructura productiva [...] El cereal, la vinya i altres conreus arboris, principalment l'olivera i el garrofer, s'havien traslladat massivament al secà» i la davallada econòmica de l'economia rural podia relacionar-se en la posada en marxa d'aquestes modificacions entre 1610 i 1647, quan la producció començava a incrementar-se i expandir-se comercialment³².

Així doncs, les tesis del fracàs industrialitzador al País Valencià del segle XVIII que rebutia Ricardo Franch en 1986 per al sector comercial al volum *Crecimiento comercial y enriquecimiento burgués en la Valencia del siglo XVIII*, trobaven un estímul i, quasi un punt de partida, en les transformacions econòmiques del món agrari del segle XVII³³. El món rural i el món urbà, tants cops estudiats de manera separada, no han trobat un estudi de la seua integració i interdependència en la línia del *Siglo decisivo* sobre Catalunya que va portar a terme García Espuche.

En definitiva, a la segona part del segle XX van conïure dos relats a la historiografia sobre la situació dels valencians en un període que ha sigut considerat clau en l'expansió socioeconòmica i l'assentament dels fonaments bàsics del futur del País mediterrani. Unes visions que, amb seguretat, són complementàries i estan travessades per una doble característica. D'una banda, l'interès en les preguntes i la possible comparació amb l'evolució catalana. Sembla que els valencians parteixen d'un cert complex respecte a l'anàlisi d'una història comparada amb els catalans, que òbviament han centrat la preferència de molts historiadors pel gran desafiament polític que va suposar la revolta catalana i la subsegüent separació de la Monarquia Hispànica. En segon lloc, els vestigis documentals dels arxius institucionals de l'antic Regne també induïren els lectors a seguir un relat amb moltes intencions capcioses per part dels seus productors. Posar en comú les diferents visions, més enllà de la seua traçabilitat numèrica, potser resulte interessant per fer més rica la visió d'un Regne en plena transformació durant els anys centrals del segle XVII.

Lluny d'un discurs de recuperació «nacional» valencià, d'ofegament «espanyol» de la Corona i la política de Madrid o d'una «subsidiarietat» respecte a Catalunya, caldria formular estudis amb noves preguntes i revisar les fonts. Casey assegurava a la introducció de la seua segona edició que *El Regne de València al segle XVII*:

32. Una bona síntesi dels seus treballs acompanyats d'una comparació amb Catalunya a: ARDIT LUCAS, 72-73 (2016-2017): 105-118.

33. ARDIT LUCAS, 1993. FRANCH BENAVENT, 1986.

«és fill del seu temps, d'una època d'obertura i de renovació en el camp de la historiografia, com de totes les disciplines en aquells anys seixanta que ara semblen tan llunyans. Amb cert simplisme, acudiem als arxius, imbuïts de la fe en la documentació de primera mà, capaç, segons pensàvem, d'obrir de bat a bat la finestra que ens permetia posar la nostra mirada sobre el passat»³⁴.

Certament, les noves corrents historiogràfiques – en part la història cultural – ens han instruït sobre la relativitat dels discursos dels agents del passat, així com ens han ajudat a comprendre que les finestres obertes de bat a bat només mostren paisatges imperfectes i difusos.

Les investigacions que van proliferar a partir d'aquell moment sobre la situació socioeconòmica del país i els contextos d'oportunitats i emprenedoria durant el segle XVII han sigut escasses en línies generals i, en alguns casos, guiades per una visió de decadència. La Corona d'Aragó, i en concret el País Valencià, semblen víctimes de l'expansió Atlàntica i el relat de decadència de la Monarquia ha incomodat l'aprofundiment d'aspectes rellevants sobre oportunitats que poden trobar-se de forma tímida entre els vestigis del passat. És per això que ara resulta imprescindible guiar-nos pels indicis de recuperació, per accions de resiliència dels agents del comerç i els sectors productius o per la capacitat de connexió dels territoris escapant de categories que defineixen concretament identitats «nacionals», no assumibles en el món preindustrial.

En aquest article pretenc contribuir a emplenar de complexitat la mirada sobre les oportunitats econòmiques i socials que van existir al País Valencià abans de l'embranchida del final del segle i, per tant, observar des d'un altre prisma algunes polítiques i accions mercantils que es van desenvolupar en el cor del segle XVII, entre les dècades de 1630 y 1650. Tot essent conscient que només és una aproximació a una realitat que no podrem descriure de manera fidedigna i essent cauts amb els apassionats discursos de decadència i bonança, d'uns i d'altres, que a l'època perseguïen interessos, molts cops, oposats. Darrerament, s'han treballat diferents aspectes per comprendre la capacitat de col·laboració entre els negociants locals i nouvinguts, s'ha reflexionat sobre la migració, s'ha repensat la pràctica econòmica dels arrendaments i la seua capacitat de negoci, i s'ha perseguit la seda valenciana i la seua distribució, o s'ha concedit atenció al moment en què València va acabar convertint-se en un territori clau per a la Monarquia després dels fets de 1640.

En aquesta ocasió, ens detindrem específicament en els discursos de la producció i exportació vinícola i en la qüestió del *dret novíssim del general d'entrada i vi* aprovat en les Corts de 1626. Aquest fet va portar aparellat tota

34. CASEY, 1981: 11.

una sèrie de debats, plets i sentències entre governs, arrendadors, productors i distribuïdors, que ens apropa a una de les activitats econòmiques i als relats que sobre elles van creuar-se al País Valencià sobre l'explotació d'un producte al qual la historiografia li ha prestat poca atenció. Amb això, explorarem la capacitat d'atracció del comerç internacional.

L'arrendament del *dret novíssim del general d'entrada i vi*: notes per a la revisió d'alguns sectors socioeconòmics valencians

El País Valencià fou un terreny amb producció de vins per a l'exportació des del segle XVI, en comparació a l'escàs desenvolupament vinícola del Principat de Catalunya³⁵. La comarca de l'Alt Maestrat fou una de les majors productores de vi, redistribuint el beuratge a la capital del Regne, avituallant l'Armada Reial a Benicarló i subministrant de botes a les naus mercantils. El transport marítim de llarga distància durant els segles XVI i XVII va promoure la demanda de vins d'alta graduació incrementant la producció de vi malvasia a zones com la Toscana, el Midi francès, Benicarló i Alacant, Màlaga, Jerez, les illes Canàries, Madeira i Porto³⁶.

A més, amb les complicacions per avituallar-se de vi al Llevant mediterrani per part d'algunes flotes, després de la presa de Creta en 1564 i la introducció dels anglesos i holandesos en el comerç de la pansa i el vi venecians³⁷, alguns vins de la Mediterrània occidental van prendre rellevància. És aleshores quan els vins d'origen valencià destacaren, com el famós vi «Benicarló» consumit, segons el cronista Gaspar Escolano, al nord d'Àfrica, França i Itàlia³⁸. Els barcelonins enviaven botes de vi per emplenar-les al port de Benicarló i les seues zones adjacents cap a mitjan segle XVI³⁹. Des de Barcelona exportaven una part d'aquesta producció arreu d'Europa, segons els estudis de García Espuche, arribant a Mallorca, Cadis i, fins i tot, a Anvers. Així mateix, s'assenyala el consum de vi alacantí a Amèrica molt abans de la llicència reial rebuda a Alacant per vendre aquesta beguda a les Antilles en 1765 i a tota Amèrica en 1778⁴⁰.

Algunes notícies del període indiquen l'existència d'una animada exportació també des de València, on s'identifica un mercader genovés, Benito Pito, embarcant cap al nord d'Àfrica botes de vi amb llicència reial i «aigua

35. GARCÍA ESPUCHE, 1998: 225-226.

36. PIQUERAS HABA, 1981: 10.

37. FUSARO, 1996.

38. Citado en PIQUERAS HABA, 1981: 11.

39. GARCÍA ESPUCHE, 1998: 226.

40. PIQUERAS HABA, 1981: 39-40.

almiscada», és a dir, aiguardent⁴¹. En 1563, Jaume Julià, mercader mallorquí i regent del manifest del Mar a València, inspeccionava el vaixell del genovès que havia declarat set-cents cànters de vi en catorze botes, però en portava deu més sense declarar, al voltant d'uns cinc-cents cànters de vi més.

Aquestes notícies disperses ens fan augurar que des de meitat del segle XVI s'estava constituint un sector de producció i exportació al Regne de València que va anar adquirint unes dimensions d'especialització durant el segle XVII. Almenys així sembla que ho destaquen alguns dels indicis documentals.

En les Corts de 1604 es van aprovar una sèrie d'impostos atenent a les mercaderies amb més tràfic a les duanes del Regne, com la doble tarifa de la seda, per l'ampli i ambiciós mercat a l'Estat de Milà que incrementava la seua demanda. La venda de matèries primeres a comerciants que les exportaven els podia reportar retribucions més enllà de les seues tasques habituals. Entre els nous impostos aprovats a les Corts destacaren mercaderies com el vi «que-s traurà del present Regne compresso [...] drets que de present se paguen. Se haja de pagar un sou per lliura de diners del que-s traurà per terra y dos sous per lliura del que-s traurà per mar», així com del vi de menor qualitat, «vermell o blanch, de qualsevol sort sia» o també del vinagre⁴². Àdhuc s'inclouïen els aiguardents, a raó de dos sous per lliura.

Els beuratges d'alta graduació han sigut tipificats per alguns historiadors de Catalunya com un dels revulsius de l'expansió del segle XVIII i un dels productes que començaven a produir-se, conjuntament amb el vi, a partir del segle XVII a les costes ibèriques de la Mediterrània⁴³. Albert García Espuche considera simptomàtic el creixement en la producció de vi a la costa barcelonina amb l'aparició d'una producció d'aiguardents, ja a partir del segle XVI i que s'especialitzaria i adaptaria a la demanda, com ho comprova a partir d'algunes prohibicions municipals del 1622⁴⁴. Tot sembla apuntar al fet que la seua producció a Reus i Valls era ja important com per a comercialitzar-se a Barcelona i «todo parece indicar que el primer impulso de lo que fue una gran actividad económica catalana en el siglo XVIII se produjo a finales del siglo XVI o, como muy tarde, a principios del XVII»⁴⁵.

A València aquest sector estaria ja en desenvolupament des de la meitat del segle XVI. Segons Viciano, al Regne es produïa el que s'anomenava *vino cocido* i que segons Piqueras era una espècie de *brandwinj* (vi cremat) molt emprat

41. Arxiu del Regne de València (a partir d'ara ARV), *Bailia General*, P, Exp. 318.

42. FURS, CAPÍTOLS, PROVISIONS, 1607.

43. GIRALT I RAVENTÓS, 2 (1956): 157-176.

44. GARCÍA ESPUCHE, 1998: 236.

45. *Ibidem*: 237.

pels holandesos per a abastir les seues flotes, gràcies a la seua capacitat de conservació per l'alta graduació del beuratge⁴⁶.

Vi cuit, *brandwinj* i aiguardent serien tipus de begudes alcohòliques molt semblants entre si⁴⁷. Aquesta especialització al País Valencià va atreure les flotes flamenques, holandeses i angleses per noliejar un producte que acabaria substituint el vi per al consum dels mariners. De fet, al segle XVIII el Grau de València destacaria com un gran exportador d'aiguardent amb una burgesia industrial dedicada a la seua producció d'ençà 1770⁴⁸. Algunes poblacions de l'Alt Palància produïen més de 725.000 cànters d'aiguardent en la segona meitat del segle XVIII, com Sogorb, Alcubles, Altura i Viver afavorint una «exportación extraordinària»⁴⁹. Una producció destinada al mercat internacional, que va assentar els seus fonaments entre finals del segle XVI i meitat del segle XVII. Caldrien més estudis al respecte.

Queda clar que a partir de la dècada dels anys vint del segle XVII la producció de vi valencià era sòlida i també organitzada, distribuïda i especialitzada. Així ho demostra la legislació que emanava de les Corts de 1626 per cobrar el *dret novíssim del general d'entrada i vi*. L'organització per a la recaptació dels impostos del vi quedava fixada, com altres oficines de cobrament, en tretze partits i zones delimitades d'actuació, una qüestió desgranada per Amparo Felipo⁵⁰. La part de Ponent, amb les comarques centrals i del sud, amb els caps recol·lectors d'Oriola, Alacant, Dènia, Xàtiva, Ontinyent i Benigànim. La part nord del País, anomenada de Llevant, amb Peníscola, Morella, Sant Mateu i Castelló de la Plana com a caps de partit. I la part de la Tramuntana, a l'interior nord del Regne amb Sogorb i Xelva com a caps. Òbviament, València i la seua Particular Contribució – totes les localitats situades en un radi de cinc llegües de València – formaven un sol nucli de recaptació a la mateixa Taula de València. A les Taules calia anotar el tipus de vi, «quants de blanch, quants de cuyt y quants de vermell». Però la divisió no era simplement territorial, sinó també de qualitats.

Així doncs, segons la qualitat de cada bota (de seixanta cànters de vi) es pagarien diferents tipus d'impostos. Els vins de més alta qualitat estarien gravats amb 20 sous per bota, els de mitjana qualitat amb 16 sous i els de menor qualitat amb 12. El mereixement del vi no estava determinat pel terreny de cultiu, sinó per la qualitat de la vinya i l'afany en la producció que

46. PIQUERAS HABA, 1981: 10-11.

47. *Ibidem*: 11.

48. FRANCH BENAVENT, 1986: 80-82.

49. *Ibidem*: 21.

50. FELIPO ORTS, 32 (1982): 61-74; 11 (1984): 41-82.

venia determinada per la tasca que els viticultors aportaven. Com bé sabem, la producció actual de vi no es correspon a la de l'època moderna, i bona part de les poblacions de l'Horta de València produïen vi d'alta qualitat⁵¹, però també Riba-Roja, Vilamarxant, la Pobla, Benaguasil, Benissanó, Olocau i Serra⁵², així com a les comarques centrals Gandia, Oliva, Palma Ador, Vilallonga, Ròtova, Alfauir, Murla, Pego, Dénia, Xàbia, i al sud Oriola i Alacant.

Per la seua part, alguns termes de l'interior i la costa feien un vi més dolent: Llíria, Sogorb, Sot, Soneja, Almedíxer, Altura, Xèrica, Viver, Caudiel i Navaixes, a l'interior, a més de Begís, Torà, Toro o Barraques, així com alguns a la Ribera del Xúquer com Cullera, Sueca, Fortaleny, Polinyà, Riola, Albalat, Pardines, o Llaurí, tenien fama de no procurar un bon vi. Els pobles que no estaven nomenats i produïen vi de mitjana qualitat haurien de pagar 16 lliures.

En definitiva, el País Valencià es dividia en territoris ben delimitats segons la qualitat en la producció de vi. No és d'estranyar, doncs, que alguns dels mercaders nouvinguts al Regne decidiren emprendre i invertir en un negoci que semblava ser bastant suculent. Com hem dit, durant el segle XVI els genovesos s'havien interessat en la seua exportació. Al segle XVII trobarem alguns milanesos implicats en la seua producció. És el cas d'Estevan Muralti, originari de Como. En 1621 va arrendar una de les alqueries del marquès de Larisa, Francisco de Palafox, en l'horta de Torrent, un dels senyorius amb producció vinícola d'alta qualitat⁵³. L'alqueria era emprada per a activitats com la producció de vi, oli d'oliva i pinyons, i disposava de dos sellers de vi, una bodega i diverses màquines per a la producció: «una premsa nova ab tot son aparell». Segons un registre notarial, Muralti emmagatzemava «21 botes seixanteres», és a dir, uns 1.260 càneters de vi, als que se sumaven 2 tonells d'uns trenta càneters – sumant-ne 1.320 – i vi en botella que no va especificar.

Muralti no només produïa el vi sinó que, al mateix temps, disposava d'una taverna i botiga al menut baix de la seua residència a València. El mateix 1621 comptava amb 1.500 càneters de vi a la taverna, unes dades que fan ascendir la seua producció a 2.830 càneters.

51. *Capítols del dret que se imposa en lo vi, per a la paga del Servici de los Corts del any 1626*, en FURS, CAPITOLS, PROVISIONS, 1635: 100v-102r.

52. Serra pertanyia a la Cartoixa de Portaceli que va produir al segle XVIII una varietat de vi que va assolir renom internacional i es va consumir a València i altres llocs de la península. Aquest «vi ranci» s'elaborava amb 40 % de raïm moscatell i 50 % d'una mixtura de forcallada, garnatxa i negrella (PIQUERAS HABA, 1981: 26). Estes combinacions s'haurien adquirit gràcies a una producció que milloraria des del segle XVII.

53. Arxiu de Protocols del Corpus Christi de València (a partir d'ara APCCV), 8782. *Notari Joaquim Monrós*.

La inversió en aquest sector productiu va fer enlairar algunes conegudes nissagues de mercaders que van acabar ennoblint-se. A Alacant els genovesos Scorgia van emparentar amb els Lladró de Vilanova i produïren més de 7.000 càneters a l'any⁵⁴. La família Pasqual, una de les més importants al govern municipal d'Alacant, relacionats amb l'exportació de vi, va emparentar amb els Canicia, d'origen italià, i aconseguiren el títol de marquesos del Bosch. No foren els únics, els Parravicino, milanesos amb seu a Alacant, també participaren de la comercialització del vi des dels inicis del segle XVII i acabaren ocupant el rellevant càrrec de Cònsol dels venecians⁵⁵; o Antonio Maria Juliani, florentí, que extreia vi de l'arrendament de Picassent i moscatell de Gata i Xaló⁵⁶. Altres trajectòries analitzades d'ascens social des del camp valencià també estan relacionades amb produccions agrícoles que comptàvem amb conreus de vinyes⁵⁷.

A la ciutat de València agents de diferents estrats socials van obrir diverses tavernes per vendre vi i aiguardent que compraven a Sagunt, Lliria, Xiva, Sogorb, Almenara, Picassent, Torrent o Vinalesa, en uns circuits que semblaven estar ben dissenyats. Destaquen Lluís Barrera o Joan Xulvi, mercaders, però també Joan Montalt, ciutadà que comptava amb criats per portar el vi a València o el llaurador Arnau Sagala que va emprendre l'obertura d'una taverna de vi en 1628⁵⁸.

Aquestes actuacions ens indiquen l'existència de xarxes al País Valencià que no mostren un camp dèbil i aferrat a la subsistència, sinó dinàmic i interessant per als agents estrangers i locals, així com integrat en els circuits comercials internacionals. La producció de petits productors diversificava el repartiment de beneficis i l'articulació de xarxes complexes i intermediaris per a la seua exportació⁵⁹.

Les polèmiques amb els arrendataris del drets d'entrada i del vi de 1626

En les negociacions de les Corts de 1626 els Estaments van acceptar, no sense reserves, oferir a la Corona poc més d'un milió de lliures per a contribuir en la Unió d'Armes, donat que no volien formar un exèrcit regular per a la guerra. Si bé, posteriorment, alguns senyors compongueren lleves «voluntàries» per contribuir a la defensa imperial entre 1630 i 1642, la contribució valenciana es

54. PIQUERAS HABA, 1981: 44-45.

55. Archivio di Stato di Venezia (a partir d'ara ASVe) *Cinque Savi alla mercanzia*, Sèrie II, Lligall 43.

56. Arxiu Municipal de València (a partir d'ara AMV), *Claveria Censal*, Z², 113.

57. BARBER CASTELLÀ, 41 (2015): 225-244; 2021.

58. ARV, *Real Audiència*, Procesos, Part III, Apèndix. 7504.

59. FELIPO ORTS, 11 (1984): 41-82.

basava en l'aportació de numerari⁶⁰. Una col·laboració per a la qual decidiren crear un impost específic sense que la resta del sistema fiscal valencià es veiés alterat. Es va crear el *dret novíssim del general d'entrada i del vi*. En aquest cas, la dinàmica producció vinícola i les mercaderies d'importació sufragarien el servei. L'impost estava previst per a quinze anys «o fins que se haja pagat a la Magestat lo servici»⁶¹.

Entre les normes, s'indicava que els productors de vi havien de pagar o assegurar el dret, però també els qui el venien, a l'engròs o al menut, i fins i tot, el vi que no fora venut durant l'any s'havia de declarar. Això sí, la quarta part de la producció vinícola estava exempta d'impostos. Hi havia un alt percentatge de vi que podia tornar-se agre – avinagrat– i que no seria apte per al consum. També es contemplaven altres contingències que la llei incloïa per no gravar en excés un sector que depenia tant de la natura com aquest⁶².

L'impost estava previst, fins i tot, per als privilegiats, és a dir, a la guerra hi contribuïa tothom, qüestió que no sempre es va complir. Per ser justos, cal esmentar que la normativa deixava la porta oberta a algunes exempcions. En concret a la Ciutat de València i la seua particular contribució s'indicava que:

«encara que ninguna persona per privilegiada que sia és exempta de pagar aquest dret tota via perquè [h]y [h]a algunes alqueries, quintes, caseries y cellers que són de persones de majors excepcions y que en alguna ocasió podrien al·legar-les no deixant rebre lo manifest al Batle, Iustícia y Iurats del poble en lo terme que estaran, que en tal cas se segueixca lo mateix estil que està dispost en respecte la exacció del dret»⁶³.

Sobre eixa línia es va crear un dels conflictes amb la producció de la rodalia del Bisbat de Tortosa. El Bisbat disposava de dos seient a les Corts Valencianes, el del bisbe i el del capítol de la Seu. A més, el bisbe era diputat eclesiàstic i membre de la Diputació de la Generalitat⁶⁴. Segons relata Casey en aquelles Corts el rei disposava del favor quasi unànime de l'estament eclesiàstic, bé perquè bona part hi estava en deute amb el rei o bé per la seua debilitat. Tanmateix, els representants tortosins s'hi mostraren contraris a l'aprovació del *dret novíssim*⁶⁵.

La disconformitat dels tortosins també es va veure reflectida en l'administració de l'impost. El bisbe controlava una bona part del conreu de vinyes del

60. CASEY, 1981: 258. A les Corts de 1645 es va comprometre l'aportació de mil dos-cents homes durant sis anys per guardar Tortosa.

61. FURS, CAPÍTOLS, PROVISIONS, 1635: 104-106.

62. *Ibidem*.

63. *Ibidem*, Disposició 16à.

64. CASEY, 1981: 260. També hi era l'abat del monestir de Poblet.

65. *Ibidem*.

nord del País, així com la producció i exportació del vi. Malgrat que a les Corts del 1626 quedés reflectit que «ningú pot eximir-se de la contribució d'aquest dret [del vi], per privilegiat que sia»⁶⁶, a l'hora de la contribució es generaren grans recels i impagaments. L'any 1636, segons els administradors del *dret novíssim*, la recaptació de l'impost va patir un gran dany perquè el bisbe es negava a elaborar el manifest del vi dels cellers i les bodegues per considerar-se membre de l'Estament dels privilegiats. Si bé els arrendadors podien assumir l'exempció fiscal d'alguns senyorius productors de vi, alçaven la veu davant la flagrant actuació de camperols i veïns del senyoriu de Tortosa que anaven a terres del bisbe a depositar el vi als seus cellers i bodegues:

«Han tengut de açò molt dany [els arrendadors] y de molta importància que ademés del que-s del que assegura y seguí de no donar lo manifest del vi de sos sellers y bodegues [el bisbe de Tortosa] se'n seguirá també altres, porque en los dits sellers no sols possaven y possaren lo vi proprio sinó també lo de terceres persones, parents y amichs»⁶⁷.

Així doncs, veïns, familiars i amics del bisbe evadien els impostos congregant la seua producció en terres del senyor eclesiàstic i provocant que la recaptació d'impostos al nord del País quedés verdaderament minvada, essent aquesta una de les zones més productives. El bisbe se'ns presenta com a negociant atraient la producció dels viticultors als seus cellers i bodegues oferint un cost molt menor del que la Corona percebria amb el cobrament dels impostos i, per tant, un bon grapat de productors decidiren emprendre aquest camí, en una clara actuació estratègica per a l'economia camperola.

Que s'obrien diligències a la Reial Audiència i que els memorials arribaren al Consell d'Aragó va fer enfurir el bisbe, qui denegava l'opció de pagament, però qui respectava les regles del joc jurisdiccional. Mentre que els administradors asseguraven que Felip IV havia ordenat el 8 d'agost de 1633 que el manifest tingués efecte en tot el territori, el procurador del bisbe de Tortosa a la ciutat de València expressava l'error comés per l'Audiència perquè el bisbe no podia sotmetre's a la jurisdicció secular, essent el jutge incompetent.

Per la seua part, els administradors del *dret novíssim* instaven al bisbe en qualitat de diputat del Regne i per raó del dit ofici, no com a representant eclesiàstic, a manifestar la seua producció de vi i la quantitat que hi tenia als seus cellers. Allò va enutjar encara més el bisbe, qui sabia que disposava d'interessos rellevants en joc. La qüestió del vi va transcendir les fronteres regnícoles per

66. FURS, CAPÍTOLS, PROVISIONS, 1635: 104-106. Disposició 12a.

67. Arxiu de la Corona d'Aragó (a partir d'ara ACA), *Consell d'Aragó* (a partir d'ara CA), Llig. 387.

acabar a Roma. El Bisbe de Tortosa es va entrevistar amb Laurencio Campegi, nunci col·lector dels regnes d'Espanya. Aquest, davant la notícia del plet pels drets del vi, va enviar una carta a la Diputació valenciana a nom de Joan Baptista Polo, encarregat de la visita reial d'inspecció, perquè retiraren immediatament la causa oberta, sota pena d'excomunicació⁶⁸. Òbviament, la causa va quedar suspesa i el visitador no va arribar ni a rebre testimonis.

El vi produït al nord del País no apareixia ni al llistat d'alta qualitat, ni tampoc en el de baixa qualitat, però sabem que la zona del Maestrat era una de les més productives del País. Com hem dit, des de Benicarló s'havien exportat botes de vi cap a Catalunya i de segur que es comercialitzava a les fires que es celebraven en algunes viles frontereres amb el Principat, les quals estaven exemptes d'impostos d'entrada i d'eixida si la mercaderia no s'acabava venent. Les fires d'intercanvi amb Catalunya es celebraven ordinàriament a Cabanes, Sant Mateu, Morella, Vistabella, Traiguera i Peníscola, arribant fins a Onda⁶⁹. Llevada l'última localitat, les viles del nord dibuixaven el hinterland valencià que connectava l'economia amb els diferents regnes de la Corona d'Aragó per terra, uns intercanvis sobre els quals la historiografia no ha prestat massa atenció i que són de gran importància.

El visitador Joan Baptista Polo va haver d'inspeccionar altres aspectes relacionats amb la percepció d'impostos. En 1637 va iniciar una visita per esclarir per què la Ciutat no ingressava la quantitat corresponent a l'arrendament de les cisses de la Ciutat⁷⁰. La conclusió a la qual es va arribar fou que a la Ciutat, igual que al Regne, existia una certa permissivitat a l'hora d'exigir als negociants responsabilitats per les demores en els seus pagaments. Tot apunta al fet que els jurats de la Ciutat col·locaven amics i familiars als càrrecs de la recaptació d'impostos per enriquir-se, ja que passat el temps de l'arrendament semblava que sempre hi mancaven els diners.

Els arrendadors reclamaven «refraccions», una mena de rebaixes sobre allò acordat amb la institució amb la intenció de reduir l'import que havien de pagar. En la dècada dels anys trenta del segle XVII l'argumentació més emprada pels arrendadors fou que la guerra amb la Corona francesa, que havia començat en 1635, minvava substancialment els ingressos de les taxes d'entrada de productes i de l'exportació de vi. Així doncs, els arrendadors de les cisses incoaren un plet davant del Tribunal del Racional de la Ciutat – l'encarregat de la tresoreria municipal – que va acabar en mans de la Reial Audiència,

68. ACA, CA, Llig. 387.

69. ACA, CA, 727, 111/3.

70. ACA, CA, Llig. 720, 23/1.

amb l'assessorament de reconeguts negociants de la ciutat: Vicent Vallterra, Costantino Cernezzì i Ignaci Royo.

El procediment va acabar amb l'acceptació d'una rebaixa a raó del 10 per cent en el pagament del deute acumulat pels arrendadors de les cisses de la Ciutat. Aquesta era una quantitat similar a la que en 1639 van negociar els arrendadors per la reducció del comerç amb França, en aquell any situada en un 12 per cent. Aquestes dades resulten un bon indicador per comprendre que malgrat la importància dels francesos al Regne de València, l'impacte de la paralització del seu comerç oscil·lava entre un 10 i un 12 per cent del total de les mercaderies d'importació al territori valencià. De fet, s'indica com bona part del seu tràfic va continuar actiu.

Queda clar que els interessos dels negociants, arrendadors i jurats o ministres públics, en moltes ocasions, anaven de la mà⁷¹. Joan Baptista Polo va deixar palès que els ministres de la Ciutat tractaven els fons públics amb molta més liberalitat que els seus propis, i que aprofitaven l'ocasió per a enriquir-se ells i els més pròxims⁷².

La situació a la Generalitat era similar. L'arrendament del *dret novíssim del general d'entrada i vi* de 1636 a 1639 es va signar per una quantitat de 66.050 lliures. El contracte imposava una clàusula en la qual s'assegurava que, en cas que el comerç amb el Regne de França es reprengués, els arrendadors aportarien 72.050 lliures⁷³. Poc després de l'acord i ja en l'exercici de l'arrendament, els administradors van implorar una rebaixa, una refecció, del que havien de pagar.

La memòria incloïa tots els ingredients per mostrar una aparent i òbvia catàstrofe. El 1638, amb el decret de refundació de la Taula de Canvis, els arrendadors deien acumular pèrdues del 30% del valor de les 40.000 lliures que allí tenien dipositades per efectuar els seus pagaments. A més a més, «*en 1635 por los diluvios grandes y lluvias nunca vistas*» no es va poder veremar i es va perdre la major part del raïm, perquè ningú era capaç d'entrar als horts ni als camps baixos de tanta aigua com tenien. En passar el temps el raïm es va podrir o va caure, provocant la pèrdua de la meitat de la collita, que ells valoraren en unes 10.000 lliures.

Per acabar-ho d'adobar, la guerra amb França i amb els seus aliats, que no s'aturava, tornava a eixir a la palestra. El conflicte havia produït que els francesos no comerciaren i això, consideraven, minvava el cinquanta per cent de les entrades i sortides de mercaderies que el Regne de València registrava per les seues fronteres. Una afirmació contrària al compromís amb els diputats de

71. *Ibidem*.

72. *Ibidem*.

73. ACA, CA, Llig. 179, 8/11.

la Generalitat, on en cas del retorn del comerç amb França asseguraven que pagarien un 12,2 per cent més del que havien signat. A més a més, els arrendadors asseguraven estar passant per una mala situació financera arran de l'embargament dels francesos. Assenyalaven que la comunitat francesa havia deixat de pagar els seus crèdits perquè tenia els béns embargats i això provocava problemes financers en altres sectors. De fet, es queixaven d'haver-se endeutat forçosament –«*tomar a cambio muy gruesas partidas*»– per a acudir al pagament de l'anualitat de 1637, fins al punt d'exagerar la seua situació indicant que havien començat a vendre els seus mobles per poder pagar l'arrendament a la Generalitat.

Què era el que demanaven? La seua proposta consistia a fer que la Generalitat pagués una part de les 8.000 lliures de l'arrendament amb els censos carregats pel síndic de la institució i, a més a més, sol·licitaven una rebaixa de l'arrendament pels danys i les calamitats que havien descrit pas a pas. Demanaren que el tema es tractés sempre extrajudicialment perquè fos resolt amb rapidesa, ja que eren conscients que els plets a la Reial Audiència s'eternitzaven.

Entrada la dècada dels anys quaranta les tensions s'incrementaren. Els oficials de la Generalitat van treure a subhasta pública el *dret novíssim del general d'entrada i vi*⁷⁴. El 19 d'agost de 1639 es va publicar una crida per la ciutat i els llocs acostumats, fins a arribar a la Llotja dels mercaders per «encantar y subhastar dits drets». La crida va tenir poc d'èxit. Els intents dels oficials de la Generalitat per trobar algú que acceptés negociar amb ells semblaven fallits. Segons afirmaven recorrien la ciutat durant el dia i la nit amb la intenció de buscar candidats, als quals van haver d'esperar fins al 23 de gener de 1640, quan Francés Joan Brosso i Francés Ruvio, notaris, es postularen com a arrendadors després de dures negociacions.

El cos notarial valencià va estar íntimament implicat en l'economia mercantil valenciana de l'època. Bona part del grup de mercaders del Regne contractava els serveis dels notaris, no només per a registrar les seues escriptures, sinó també per representar-los davant la justícia i erigir-los com a procuradors. Eren, sens dubte, hàbils per manejar la informació i alguns coneixien bé el funcionament del mercat. Així ho demostraren Brosso i Ruvio en les seues negociacions.

Ambdós oferien 64.120 lliures per l'arrendament, apuntant que en cas que tornés el comerç amb França podrien arribar a pagar 73.000 lliures per any. És a dir, calculaven que el mercat francès representava al voltant d'un 12,2 per cent del valor total del *dret novíssim del general d'entrada i vi*. Tanmateix, just

74. ACA, CA, Llig. 719, n. 8.

abans de la firma del contracte d'arrendament es van penedir i buscaren una millor negociació. Això sí, aquesta primera proposta incrementava el valor respecte al quadrienni anterior.

Els oficials de la Generalitat estaven relatant tot un procés de calamitats per tal de poder aconseguir que algú se'n fes càrrec d'un arrendament tan important. En realitat, el novíssim impost havia generat certes reticències entre la classe política valenciana i els estrets vincles entre arrendadors i diputats feia que moltes vegades els arrendaments eixiren a subhasta pública a un preu més baix. Coneixem que els arrendadors sempre buscaven la manera en la qual poder treure més beneficis, i forçar la negociació amb els oficials de la Generalitat sembla que podia resultar, si no fàcil, almenys accessible.

Els oficials es van reunir amb el virrei, Fernando de Borja, i després de la seua acceptació per reduir l'arrendament escrigueren al rei per explicar-li que enfront de «tanta calamitat y ruïna del temps» si no abaixaven el preu no arrendarien l'impost i això provocaria un problema al Regne i la Monarquia «puix no podria ab la puntualitat y amor que desija acudir a la paga de dit servici offert a Vostra Magestat»⁷⁵. O s'acceptava la nova quantitat, que reduïa en 1.720 lliures anuals l'arrendament –2.000 lliures si es signava la pau amb França–, o molt amablement els diputats de la Generalitat avisaven al rei que no li pagarien el servei pactat en 1626.

Tot i les rèpliques, en 1640 els arrendadors van arribar a un acord més sucós amb el síndic de la Generalitat per 74.020 lliures a canvi de gestionar el *dret novíssim*, el que suposava un creixement del 12 per cent respecte a l'arrendament anterior. Tot això considerant, que en cas que tornés el comerç amb els francesos pagarien 8.940 lliures més, que sumava un altre 12 per cent. És a dir, als anys quaranta s'esperava una recuperació dels sectors del vi i la importació d'un 22 per cent en situació de pau, xifres d'impacte.

Malgrat l'esperat creixement, els arrendadors van continuar amb l'estratègia de generar un relat de calamitats i desgràcies que fes possible aconseguir rebaixes a posteriori sobre el que s'havien compromès a pagar. De la situació general a la Monarquia n'eren conscients els diferents poders locals, regnicoles i reials. El més difícil era establir la relació entre el context general i el particular al Regne. Que els arrendadors utilitzaren els discursos de la «decadència» no estranya si atenem als seus objectius: obtenir rebaixes sobre els pagaments. Ara bé, caldria preguntar-nos fins a quin punt són capciosos els seus memorials i si és possible mostrar un quadre més complex al respecte.

75. *Ibidem*.

Els arrendadors asseguraren que les calamitats contextuais arruïnaven el comerç. En 1640 apuntaren que havien signat l'arrendament «*estando Cataluña y Portugal ovedientes a Vuestra Magestad*»⁷⁶. Amb la rebel·lió dels dos regnes peninsulars de la Monarquia els valencians deien haver-se vist seriosament compromesos a escala econòmica, ja que moltes mercaderies que transitaven pel Regne procedien d'aquests territoris.

Però el context polític no era el més apocalíptic. Asseguraven que entre 1642 i 1643 havia caigut una pedregada tan important a la ciutat de València que «*taló todas las viñas sin que quedase fruto en ellas*». Per si no fos prou, una plaga de llagosta havia assolat les vinyes d'Alacant i Oriola en les festes de Sant Joan de 1641, durant els mesos de verema. El mateix any, un brot de pesta a França havia tancat temporalment el comerç de contraban, el que reduïa considerablement els ingressos dels arrendadors a raó del 10% de les mercaderies de contraban. Es deixava al descobert que aquest comerç també estava en les seues mans. Finalment, la Monarquia havia instaurat l'impost de l'Almirallat a Alacant «*que fue desconocido daño en el comercio*»⁷⁷.

Els arrendadors feien una relació de pèrdues aproximada d'uns 66.000 escuts a les parts de Llevant i Tramuntana. Deien, a més, haver provat que la situació era més dolenta a les Taules de recaptació limítrofs amb el Regne de Castella al sud-oest del País, «*por ser la parte más pingüe y en la que [...] más daños an tenido*». En aquestes Taules la suma de pèrdues era d'uns 80.000 escuts, que sumaven el total 146.000 escuts de pèrdues. En realitat no eren pèrdues sinó previsió d'ingressos que esperaven recaptar, però que finalment, per conjuntura o per manca d'acció, deien no haver-hi reunit.

Com que els mercats, segons deien, no havien seguit el curs econòmic esperat reclamaven una reducció de l'arrendament a la justícia. Indicaven que eren víctimes, que l'administració els havia arruïnat i que, com havien dit els anteriors arrendadors, es veien obligats a vendre els béns de les seues hisendes per cobrir el forat negre que els havia deixat la seua responsabilitat pública. Un model de reclamació similar i amb unes apel·lacions molt concretes sobre la implicació quasi personal en pro del benefici de la *Res Publica*.

Més enllà de l'enriquiment d'alguns o de la pèrdua general del Regne, el seguiment en profunditat d'aquests plets, ens dona visions complementàries i contrastades als simples memorials catastrofistes que només relaten visions apocalíptiques sobre la situació del Regne de València al segle XVII.

76. ACA, CA, 727, 111/3.

77. *Ibidem*.

Remarque que no és la meua intenció trobar «la veritat», però sí, almenys, presentar altres veus. I així ho demostra el plet obert entre la Generalitat i els arrendadors des de 1643 per la reducció de l'arrendament i la visita del doctor Miquel Jerònim Querol i el comptador reial Jacinto Jofre en 1649 per inspeccionar els impagaments en la recaptació de l'arrendament del *dret novíssim* del quadrienni 1640-1644.

Al plet es van obrir diferents compareixences de testimonis, destacant la de Josep Fèlix, notari subsíndic del General, per la seua oposició a la visió catastrofista dels arrendadors. Per la seua banda, el Consell d'Aragó va formar una junta en 1647 per tractar la matèria nomenant tres mediadors en l'assumpte que pogueren solucionar el conflicte entre arrendadors i Generalitat: Pablo Alacant, de l'orde dels caputxins, Vicent Valltera i Francesc Crespi de Valldaura, membre de l'orde de Sant Domènec. D'aquella junta que «se disputó largamente» es va concloure que tant els drets d'entrada com els drets del vi havien estat abundants i fèrtils, així que la situació en 1647 es considerava bona. Tanmateix, entre l'any 1647 i 1649 només s'havien desemborsat 1.975 lliures de les 32.038 lliures que devien a la hisenda de la Diputació i per això tant arrendadors com diputats i altres implicats van testificar per comprendre la situació.

Com s'ha dit els arrendadors assenyalaven que les rebel·lions de Portugal i Catalunya havien afectat l'impost del general d'entrada perquè:

«desembarcava en este por todos los años muchas naves y vaxeles cargados de muchas y diversas mercaderías como son açúcar, canela, clavos y mucha pezca y diferentes ropas de lana y, assimesmo, que de el principado de Cathaluña solían venir todos los años muchos vaxeles cargados de diferentes géneros como son yerro, clavaçón, sardina, piñones, avellanas y agarrofa, paños, raxas, estameñas y otras ropas y telas y que por no venir d'este reyno se ha disminuydo el commercio»⁷⁸.

Tornaven a esmentar la reducció del comerç al port d'Alacant per l'aplicació del dret de l'Almirallat aplicat per Marco Antonio Bisse, així com les plagues de llagosta, gelades i pedra que havien arruïnat el cultiu del vi. Asseguraven que la situació ocasionava pèrdues de 60.000 ducats, i ho certificaven amb molts testimonis. Però el síndic de la Generalitat, així com la comissió del Consell d'Aragó arribaren a unes altres conclusions. De fet, el mateix contracte de l'arrendament ja comptava amb una reducció de l'arrendament en cas que el comerç entre la Monarquia Hispànica i la Corona francesa estigués prohibit, un capítol aprovat pel monarca.

78. ACA, CA, 0727, n. 111/6.

El síndic de la Generalitat afirmava que malgrat la prohibició de comerç «no abrían recibido daño porque abrían entrado tantas mercaderías como en qualquier tiempo, no conociéndose falta d-ellas en el Reyno, antes bien, mucha abundancia, entrando unas debaxo la cuerda y otras con capa y título de vaxeles de vasallos y confederados de Vuestra Magestad»⁷⁹. És a dir, algunes mercaderies entraven de contraban, pagant un 10% i suplint els pagaments de mercaderies que abans no els desemborsarien. A més, els drets de l'Almirallat van durar ben poc i, segons el síndic, no van causar cap dany. S'exemplificava com les Ciutats de València, Alacant i la Diputació havien mostrat «les contradiccions tan vives» perquè s'eliminés i que gràcies a la política proactiva del Regne i els seus representants davant el monarca s'havia deixat de «donar fastidi als que venien per mar y negosiaven»⁸⁰.

Així, tampoc afectava la suposada plaga de llagosta, les gelades i la pedra, tots esdeveniments naturals que no van provocar un dany «universal» sinó més bé localitzat en el temps i l'espai. Lluny de ser un cas «inopinat», com asseguraven els arrendadors, aquests esdeveniments naturals eren «ordinaris» i la llei del dret novíssim ja incloïa un 25% de la collita fora de la taxació, donat que es podien efectuar inconvenients en la seua producció.

Le laboració del vi havia sigut tan abundant entre 1640 i 1644 que s'emplenaren «todas la cubas y vasos» i no hi havia lloc on emmagatzemar-lo. La gran producció vinícola s'havia saldat amb ingents ingressos per als arrendadors, assegurant que podien pagar tot l'arrendament només amb la seua producció, sense comptar els drets d'entrada. Segurament l'afirmació era exagerada, però donava compte de l'enorme producció de vi, com per fer efectiu el pagament d'un arrendament de més de 70.000 lliures a l'any.

A més, caldria tenir en compte, segons el síndic, que la situació de guerra amb Catalunya havia situat l'armada hispànica a les costes valencianes i això havia produït un doble efecte favorable per als valencians. D'una banda, l'armada consumia grans quantitats de vi, que compraven als productors locals i incrementaven els seus ingressos. D'altra banda, amb l'exèrcit a la vora de la mar s'acomplia el somni valencià de tenir una costa segura:

«Havent-hi naus y armades en un port, com ha succehit en lo present Regne, ab molta més seguritat [...] venen naus de mercaderia per la siguritat del mar y que no y ha corsaris y enemichs y que moltes han vengut en este temps tot lo qual ha redundat en benefici del arrendament»⁸¹.

79. Ibidem.

80. ARV, *Procesos de Madrid*, Parte I, J.

81. ARV, *Procesos de Madrid*, Parte I, J. ex. 3597.

A més, com ja s'ha esmentat, aquests vaixells també carregaven diferents tipus de beuratsges per a la seua navegació.

En la mateixa direcció, apuntava a línies de comerç obert, actiu i dinàmic que els arrendadors havien amagat amb el comerç marítim entre Catalunya, Portugal i el País Valencià. Els francesos, a més de comerciar pel mar, entraven bona part de les seues mercaderies pel Regne d'Aragó, uns intercanvis que s'estan explorant amb recents investigacions⁸². A més, algunes mercaderies que venien de Catalunya i afectaren els drets d'entrada no seguïen específicament la mateixa ruta: «lo ferro, clavasons y altres mercaderies de esta especie venen al present Regne així de Viscaya com de altres parts y no de Cataluña»⁸³. Tampoc s'havia aturat el tràfic de les espècies, puix els portuguesos les introduïen a través d'altres vaixells que acabaven abastint de sucre, canella o pebre als valencians. I tampoc hi mancava el peix, que lluny de ser una mercaderia portuguesa, en general, la importaven els anglesos.

En definitiva, el comerç no s'havia aturat, sinó que tot al contrari:

«ha habundat esta placha y ports del Regne de moltes naus y veixells que han portat moltíssimes mercaderies perque han fugit de tocar en los ports de Cataluña per rahó del mal tractament dels francesos y catalans y per estar allí la guerra viva y poder millor vendre en este Regne que no la [h]y ha»⁸⁴.

Una afirmació que exemplifica la tesi de Joan Reglà quan assenyalava que el Regne es va beneficiar durant els anys quaranta i cinquanta de la guerra al Principat.

Entre els mercaders de gran rellevància s'hi trobaven els assentistes del Rei i els arrendadors es queixaven que no pagaven impostos, acció que els perjudicava. El visitador indicava que allò que els assentistes introduïen al Regne es podia «reputar por francos y exceptos por ser del real servicio» i que en el capítol cinqué de l'escriptura de l'arrendament ja s'havia inclòs la clàusula. De fet, en 1641 els arrendadors tingueren una causa oberta per aquest afer amb una de les companyies comercials més rellevants del tràfic valencià i les relacions amb la Corona, els Cernezzis i Sobregondi, proveïdors de les galeres d'Alfonso Cardoso Martín Ladrón de Guevara⁸⁵.

El doctor Querol informava el Consell d'Aragó que havia recaptat notícies «en secreto» i de totes elles havia arribat a la conclusió que l'arrendament havia sigut útil i suficient per als arrendadors, que havien guanyat molt més d'allò que asseguraven i que si hi havia algun tipus de pèrdua no era per la situació

82. MEUNIER, (en premsa).

83. ARV, *Procesos de Madrid*, Parte I, J. ex. 3597.

84. ARV, *Procesos de Madrid*, Parte I, J. ex. 3597.

85. ARV, RA, *Processos Part I, J, exp. 3597*.

del Regne sinó per la mala gestió dels arrendadors. Indicava que cadascú havia considerat posar la seua pròpia duana i això havia desbaratat la bona administració. El problema era que els «*arrendadors son personas en parte poderosas y emparentadas*», i la Generalitat era «*güerfana, como lo son otras comunidades de este reyno*», i això feia que s'atengués més a l'interés particular que no al general.

La clara relació entre jurats, diputats, arrendaments o assentistes constituïa una madeixa d'interessos difícils de comprendre però, més enllà de l'enrevesament sociopolític, l'economia valenciana continuava bategant amb certa salut. En definitiva, el dret novíssim va suposar la gestió dels impostos per privats i va commocionar el Regne mostrant dos visions econòmiques que van conviure com a indicadors de la bona situació o debilitat del Regne i les seues xarxes.

Conclusió

Hem relacionat les tesis de la decadència amb veus que parlen de transformació, resiliència i possibilitat d'emprenedoria, considerant l'acció dels agents, la capacitat institucional i social per manejar l'economia i els conflictes intencionats que es van crear respecte als sectors productius i del comerç al País Valencià de les dècades centrals del segle XVII.

Tot això, s'ha analitzat a partir de fonts que no han sigut explorades fins ara i amb una mirada crítica sobre les veus que parlaven de decadència i depressió econòmica, tant en l'àmbit territorial com en el dels seus agents. Ho hem fet a partir d'un cas específic, però rellevant per entendre un sector productiu, les xarxes entre ports, ciutats i zones rurals, i amb la intenció de presentar algunes notes sobre les xarxes, el comerç i la connexió mediterrània – i per què no global– que el Regne va portar a terme.

Amb això, hem arribat a extreure algunes notes que malgrat l'especificitat del cas del vi i dels productes que circularen al Regne de València, poden ajudar-nos a repensar les anàlisis que s'han fet sobre els anys centrals de la centúria del segle XVII. Òbviament, no voldríem ser pretensiosos, ni generalitzar un cas concret. No és la intenció esmenar completament el paradigma de la decadència – política o demogràfica–, o si escau, almenys, de les dificultats travessades per la població valenciana i mediterrània del segle XVII. Sí que volem, però, donar unes passes que ens condueixen cap a altres relats, més complexos, i cap a altres veus i sectors, fins ara no presos en consideració.

Existeixen realitats diferents al País Valencià entre els anys trenta i els anys cinquanta del segle XVII, tant en l'àmbit de la interpretació històrica, com entre les fonts consultades, que funcionen en paral·lel i que ens parlen sobre bonança i decadència. Més enllà de les exageracions i els discursos intencionats dels autors de l'època que buscaven produir una visió del Regne cap a la Corona

– més bona o dolenta en relació amb les seues demandes – el que existeix és una interpretació d'una realitat complexa i rica de matisos. Els agents del passat no descrivien una realitat, sinó que l'interpretaren. I nosaltres, podem prendre aquestes interpretacions per comprendre – no de bat a bat– eixe passat plural.

Hi va haver plagues de llagosta que pogueren danyar alguns cultius, però segurament foren localitzades. Pogué haver-hi una sobreproducció de vi en alguns moments dels anys centrals del segle, però segurament ubicades i amb duracions molt específiques. Entre la hipèrbole d'unes afirmacions o d'altres emergeix la possibilitat d'una realitat que bascula en una escala de grisos.

A escala historiogràfica, cal reflexionar sobre els discursos que s'han mogut entre explicacions teleològiques, buscant l'inici d'una «decadència» o falta de «consciència nacional valenciana» observant la composició econòmica i sociopolítica del país del segle XVII i d'uns agents que prenen decisions, sempre contextuals. També caldria revisar les expressions d'una possible «subsidiaritat» valenciana respecte a Catalunya, i fer valdre les decisions, projectes i reptes que els valencians i les valencianes van generar i proposar en moments de dificultats.

A València va existir un mercat vinícola d'important rellevància que arrancava en la meitat del segle XVI i que seria l'avantsala d'una posterior expansió al Principat de Catalunya, cercant els recursos per a la creació d'un cultiu propi, motor per a la futura expansió econòmica de la regió. La seua articulació al País Valencià sembla que presentava una especialització en zones productives connectades a ports d'escala internacional, com serien Benicarló i Vinaròs, València, Dénia o Alacant. A més, s'assenta una base per a la producció graduada de qualitats i la combinació del producte a partir de tècniques que mesclarien varietats i fórmules per introduir el vi a un mercat internacional. Vi vermell, blanc, aiguardent, vinagre, *brandwinj*, i altres varietats que s'enriquieren a partir d'un coneixement i saber acumulat pels camperols que treballaven el raïm amb espècies i herbes autòctones i importades. Tot això, emmarcat en una transformació agrícola que segons assenyalava Ardit es produiria d'ençà l'expulsió dels moriscos, on l'agricultura de secà s'expandiria i prendria més consideració.

Precisament, el mercat del vi i de l'aiguardent valencià seria cabdal per a l'atracció de flotes estrangeres. Vaixells holandesos, anglesos, però també la flota hispànica, s'abastirien de vi valencià, com així ho farien també de vi del Midi francès o de la toscana italiana, quan les xarxes venecianes de la pansa s'acapararen pels negociants anglesos. Un producte essencial per als viatges marítims de llarga distància, i que segons sembla tenien una línia oberta entre

Alacant i el Carib que es formalitzaria a través de llicències reials a la meitat del segle XVIII.

Latracció vinícola que representava el territori valencià, a més, va impulsar estrangers a invertir en el mercat agrari de la seua producció: genovesos, milanesos i francesos hi participaren activament de la seua producció i comercialització, així i tot ho feren també col·laborant i estretint relacions amb els seus col·legues valencians.

La qüestió principal rau en continuar ampliant la visió de la Corona d'Aragó, els seus processos i agents, no com a víctima de l'expansió Atlàntica i del desmantellament polític posterior a la guerra de Successió, sinó analitzant i indagant en el passat sense els prejudicis que incorporariem a partir d'aquestes anàlisis teleològiques. Caldrà aprofundir en l'exportació del vi, i preguntar-nos si va suposar una especialització del camp valencià, si les xarxes entre ports i zones rurals s'estaven afirmant, i si els camperols se'n veren beneficiats, acostant-se més a la possibilitat de l'existència d'uns excedents que possibilitaven la compra d'altres béns de consum allunyats de l'economia de la subsistència. En eixe sentit és rellevant observar com els drets d'entrada creixien en consideració durant el període i com el Regne continuava connectat amb productes globals a través de les xarxes entre el nord d'Europa, la Península Ibèrica, França, Itàlia i la Mediterrània en general. En definitiva, només voldriem presentar l'opció de narrar un passat des d'angles més polièdrics i oferir unes notes per a repensar com s'ha explicat el País Valencià dintre d'un context més global.

Referències bibliogràfiques

- ARDIT LUCAS, Manuel, «Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià», *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, 3 (1987): 273-316.
- ARDIT LUCAS, Manuel, *Els homes i la terra del País Valencià*, Barcelona, Curial, 1993.
- ARDIT LUCAS, Manuel, «La crisi del segle XVII al País Valencià i Catalunya», *Recerques: Història, economia i cultura*, 72-73 (2016-2017): 105-118.
- ASLANIAN, Sebouh, *From the Indian Ocean to the Mediterranean: the Global Trade Networks of Armenian Merchants from New Julfa*, Berkeley, University of California Press, 2011. <https://doi.org/10.1525/9780520947573>
- BARBER CASTELLÀ, Frederic, «Els Tamarit i els Miranda, senyors de Guardamar. Patrimoni i estratègies socials de l'oligarquia en la València del segle XVII», *Estudis: Revista de Historia Moderna*, 41 (2015): 225-244.
- BARBER CASTELLÀ, Frederic, *De llauradors a nobles: la família del comte de Ròtova als segles XVII i XVIII. Patrimoni, lluita antisenyorial i vida quotidiana*, Tesi Doctoral inèdita, València, Universitat de València, 2021.

- BERNABÉ GIL, David, «La formación de un patrimonio nobiliario en el Seiscientos valenciano. El primer Marqués de Rafal», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 5 (1985): 11-66. <https://doi.org/10.14198/RHM1985.5.01>
- BLANES ANDRÉS, Roberto, *El Puerto de Valencia: encrucijada de rutas, productos y mercaderes (1626-1650)*, Valencia, Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques, 2003.
- CALAFAT, Guillaume, *Une mer jalouée. Contribution à l'histoire de la souveraineté (Méditerranée, XVIIe siècle)*, Paris, Éditions du Seuil, 2019.
- CARACAUSI, Andrea, «The wool trade, Venice and the Mediterranean cities at the end of the Sixteenth century», en Andrea Caracausi i Christof Jeggle (eds.), *Commercial networks and European Cities, 1400-1800*, Nova York, Cambridge University Press, 2014: 201-222. <https://doi.org/10.4324/9781315654287>
- CASEY, James, *The Kingdom of Valencia in the Seventeenth century*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
- CASEY, James, *El Regne de València al segle XVII*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1981.
- CASTILLO PINTADO, Álvaro, *Tráfico marítimo y comercio de importación en Valencia a comienzos del siglo XVII*, València, Facultad de Filosofía y Letras/Seminario de Historia Social y Económica, 1969.
- CONGOST, Rosa, «Entre la ruralitat i la urbanització. Les dinàmiques socials a l'Europa mediterrània», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 39 (2019): 123-153.
- CRIVELLI, Benedetta, *Commercio e finanza in un impero globale. Mercanti milanesi nella penisola iberica (1570-1610)*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2017.
- DANTÍ I RIU, Jaume, «Genovesos i ciutadans de Barcelona. Competència i impuls en el comerç mediterrani de 1550 a 1630», *Pedralbes: revista d'història moderna*, 39 (2019): 633-653.
- DANTÍ I RIU, Jaume (coord.), *Relacions mediterrànies a la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 2018.
- DAUVERD, Céline, «Genoese and Catalans: Trade Diaspora in Early Modern Sicily», *Mediterranean Studies*, 15/1 (2006): 42-61.
- DAUVERD, Céline, *Imperial Ambition in the Early Modern Mediterranean: Genoese Merchants and the Spanish Crown*, Nova York, Cambridge University Press, 2015.
- DUMOND, Lionel, THOMAS, Jérôme i DURANT, Stephan, *Les ports dans l'Europe méditerranéenne: trafics et circulation. Images et représentations (XV-XXI siècles)*, Montpellier, Presses universitaires de la Méditerranée, 2007.
- DURAN, Eulàlia, «Narcís Feliu de la Penya, historiador i polític», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 20 (1995): 73-86.
- ESCOLANO, Gaspar, *Década primera de la historia de Valencia*, València, Universitat de València/Departament d'Història Moderna, 1972.

- FELIPO ORTS, Amparo, «Las sisas del vino y del general de entradas tras las Cortes valencianas de 1626», *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 32 (1982): 61-74.
- FELIPO ORTS, Amparo, «El control de la producción vinícola en el País Valenciano durante el siglo XVII: los manifiestos de 1627-1631», *Estudis: Revista de historia moderna*, 11 (1984) 41-82.
- FRANCH BENAVENT, Ricardo, *Crecimiento comercial y enriquecimiento burgués en la Valencia del siglo XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1986.
- FRANCH BENAVENT, Ricardo, «El papel de los extranjeros en las actividades artesanales y comerciales del Mediterráneo español durante la Edad Moderna», en María Begoña Villar García i Pilar Pezzi Cristóbal (eds.), *Los extranjeros en la España moderna: Actas del I Coloquio Internacional*, Màlaga, Ministerio de Ciencia e Innovación, 2003: 39-71.
- FURS, CAPÍTOLS, PROVISIONS e actes de cort fets y atorgats per la S.C.R.M del rey don Phelip Nostre Senyor ara gloriosament regnant. En les corts Generals per aquell celebrades als regnicols de la Ciutat y Regne de València, en lo monestir del gloriós Sanct Domingo del Orde de Predicadors de la dita Ciutat de Valencia, en lo any MDCIII, València, Impressor Pere Patricio Mey, 1607.
- FURS, CAPÍTOLS, PROVISIONS e actes de cort fets y atorgats per la S.C.R.M del rey don Phelip Nostre Senyor ara gloriosament regnant. En les Corts Generals per aquell celebrades als regnicols de la Ciutat y Regne de Valencia, en la vila de Monçò, en lo any MDCXXVI, València, Impressor Joan Baptista Marçal, 1635.
- FUSARO, Maria, *Uva passa: una guerra commerciale tra Venezia e l'Inghilterra (1540-1640)*, Venècia, Il Cardo, 1996.
- FUSARO, Maria, *Political economies of empire in the early modern Mediterranean: the decline of Venice and the rise of England, 1450-1700*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107447158>
- FUSTER I ORTELLS, Joan, *Nosaltres, els valencians*, Barcelona, Edicions 62, 1962.
- GARCÍA BONAFÉ, Màrius, «Les arrels d'una debilitat nacional», en *Raons d'identitat del País Valencià*, València, Editorial 3i4, 1977: 71-98.
- GARCÍA ESPUCHE, Albert, *Un siglo decisivo. Barcelona y Catalunya, 1550-1640*, Madrid, Alianza, 1998.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Sebastià, *Els fonaments del País Valencià modern*. València, Concret Llibres, 1968.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Sebastià, *Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y Servicio a la monarquía*, Villena, Ayuntamiento de Villena, 1991.
- GARCÍA MONTÓN, Alejandro, *Genoese Entrepreneurship and the Asiento Slave Trade, 1650-1700*, Nova York, Routledge, 2021. <https://doi.org/10.4324/9781003242215>
- GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique, «Dos décadas de estudios sobre el comercio valenciano en la Edad Moderna», *Revista de Historia Moderna: Anales de la*

- Universidad de Alicante*, 6-7 (1986-1987): 193-206. <https://doi.org/10.14198/RHM1986-1987.6-7.10>
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili, «La viticultura y el comercio catalán del siglo XVIII», *Estudios de Historia Moderna*, 2 (1956): 157-176.
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili, *El comercio marítimo de Barcelona entre 1630-1665: Hombres, técnicos y direcciones del tráfico*, Tesi Doctoral inèdita, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1957.
- GRAFE, Regina, *Entre el mundo ibérico y el atlántico: comercio y especialización regional, 1550-1650*, Vizcaya, Diputación Foral de Bizkaia, 2005.
- HERNÁNDEZ RUANO, Javier, «Señores de la tierra. El Camino Valenciano y la Guerra de los Treinta Años», *Studia Historica: Historia Moderna*, 43/1 (2021): 369-406. <https://doi.org/10.14201/shhmo2021431369406>
- HERRERO SÁNCHEZ, Manuel i KAPS, KLEMENS (eds), *Merchants and trade networks in the Atlantic and the Mediterranean, 1550-1800. Connectors of commercial maritime systems*, Nova York, Routledge, 2020.
- IBORRA LERMA, Josep Manuel, «Producción y comercialización vinícola en el Camp de Morvedre en el siglo XVII», *Estudis: Revista de historia moderna*, 7 (1978): 3-12.
- ISRAEL, Jonathan I., «Spanish wool exports and the European Economy, 1610-1640», *The Economic History Review*, 33/2 (1980): 193-211. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.1980.tb01823.x>
- KAMEN, Henry, «A Catalan merchant of the mid-seventeenth century: Narcís Feliu (¿-1665)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 14 (1994): 29-38.
- KIRK, Thomas A., «A Little Country in a World of Empires: Genoese attempts to penetrate the maritime trading empire of the seventeenth century», *The Journal of European Economic History*, 25/2 (1996): 407-421.
- LAPEYRE, Henry, «Le commerce des laines en Espagne sous Philippe II», *Bulletin de la Société d'histoire moderne*, 14 (1955): 5-8.
- MEUNIER, Aurian, «Migrations marchandes transpyrénéennes au XVIIe siècle: du macro au micro», en *Migrants et migration dans le Midi, des origines à nos jours: actes du 64e Congrès de la fédération histoire Midi-Pyrénées* (en premsa).
- MOLAS RIBALTA, Pere, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977.
- MOLAS RIBALTA, Pere, «A tres-cents anys del «Fénix de Cataluña». Recuperació i reformisme econòmic sota Carles II», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 3 (1983): 147-174.
- MONTOJO MONTOJO, Vicente, *Correspondencia mercantil en el siglo XVII. Las cartas del mercader Felipe Moscoso (1660-1685)*, Murcia, Universidad de Murcia, 2013. <https://doi.org/10.6018/editum.2218>
- PÉREZ APARICIO, Carmen, «El expansionismo comercial británico en el País Valenciano: El proyecto de creación de puerto franco en Alacant en 1706»,

- Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 11 (1992): 251-264. <https://doi.org/10.14198/RHM1992.11.13>
- PIQUERAS HABA, Juan, *La vid y el vino en el País Valenciano: 1564-1981*, Valencia, Alfons el Magnànim, 1981.
- POUJADE, Patrice, *Une société marchande. Le commerce et ses acteurs dans les Pyrénées modernes*, PUM, Toulouse, 2008. <https://doi.org/10.4000/books.pumi.11082>
- POUJADE, Patrice, «Acteurs et circuits commerciaux à travers la correspondance de Pere Fizes (Barcelone, deuxième moitié du XVIIe siècle). Éclairages, pistes et perspectives», *Liame*, 25 (2012): 1-16. <https://doi.org/10.4000/liame.268>
- POUJADE, Patrici, «Pere Fizes, Barcelona i el comerç transpirinenc a la segona meitat del segle XVII», en Jaume Dantí (ed.), *L'articulació de Catalunya als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Dalmau editor, 2015: 49-86.
- REGLÀ I CAMPISTOL, Joan, *Introducció a la història de la Corona d'Aragó (dels orígens a la nova planta)*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1969.
- SALVADOR ESTEBAN, Emilia, *La economía valenciana en el siglo XVI: comercio de importación*, València, Universitat de València, 1970.
- SAN RUPERTO ALBERT, Josep, *Emprendedores Transnacionals. Les trajectòries econòmiques i socials dels Cernezzi i Odescalchi a la Mediterrània occidental (ca. 1590-1689)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2019a.
- SAN RUPERTO ALBERT, Josep, «Familias nobiliarias implicadas en la gestión económica: emprendimiento y diversificación inversora en el siglo XVII valenciano», en Pablo Ortega del Cerro i Antonio Irigoyen López (eds.), *Profesiones, ciclos vitales y trayectorias familiares. Entre la continuidad y la transformación (ss. XVII-XX)*, Murcia, Editorial Universidad de Murcia, 2019b: 41-70.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume, «Narcís Feliu de la Peña, cap a la historia moderna», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22 (2011): 65-91.
- TORRAS ELIAS, Jaume, «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Económica*, Año II/3 (1984): 113-127.
- TRIVELLATO, Francesca, *The Familiarity of Strangers: The Sephardic Diaspora, Livorno, and Cross-Cultural Trade in the Early Modern Period*, New Haven, Yale University Press, 2009.
- VILAR, Pierre, *La Catalogne dans l'Espagne moderne: recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, Paris, SEVPEN, 1962.